

EL MODERNISME

I LA MEDICINA CATALANA

Josep Maria Calbet i Camarasa

“Hi ha una ciència i, molt especialment, una medicina modernista”. Aquesta és la tesi de l'autor del present article que ens descriu un període molt important de la història de la medicina catalana.

El modernisme, iniciat a la segona meitat del decenni dels 80 del segle XIX, ha estat i és més conegut en el camp de l'art i l'arquitectura que no pas en el de la ciència.

L'empenta i el prestigi que el modernisme ha tingut en l'arquitectura, la decoració, la pintura, l'escultura, l'ebenisteria, el disseny, el cartellisme, l'orfebreria i el dibuix, li han donat un enfocament que en últim extrem n'ha limitat el camp.

Perquè també hi ha una poesia i una literatura modernistes. I cal recordar, sobretot, que a més a més hi ha una ciència i -especialment- una medicina modernistes.

El modernisme, que va afectar tot Europa, va arrelar d'una manera molt destacada a Catalunya, on va tenir unes característiques pròpies. I és que cal entendre el modernisme com un moviment crític i programàtic. El modernisme va encendre una il·lusió col·lectiva que en últim terme per-

metia la vertebració de la personalitat catalana. Volgué donar una veu autònoma a l'art i a la ciència catalans. En definitiva, va tenir una voluntat clarament nacionalitzadora.

EL CANVI EN LA MEDICINA

La medicina és una ciència que reflecteix el nivell científic, tecnològic, econòmic, polític, social i cultural d'un determinat moment històric: sempre hi ha hagut una sintonia entre el grau de desenvolupament de les diferents activitats humanes i el nivell general de cada país en un punt de la seva història. Dit això, entrem en l'anàlisi de la medicina catalana de les darreries del segle XIX.

De fet, podríem parlar d'una medicina premodernista que es va iniciar amb la Revolució de 1868 -quan es va desenvolupar la medicina positivista-, i que abasta fins al 1888. Durant aquest període s'aplica el mètode baconià com a font de coneixement, i especialment a partir de l'experiència que proporciona la casuística clínica. En aquesta època es va valorar la importància de l'anatomia patològica i de la fisiologia.

També durant aquest període va arribar al seu punt culminant la confrontació entre dues concepcions ideològiques que volien dominar l'orientació bàsica de la medicina. Per un costat tenim el vitalisme i per l'altre l'organicisme.

En el vitalisme predominava la influència germànica: parlaven de

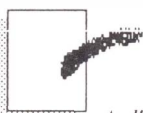
Anunci belga del sabó Starlight, obra de H. Meunier. A causa del ràpid procés d'urbanització, l'estudi de la higiene progressa notablement durant l'època modernista

“l’home malalt”, amb un sentit globalitzador de la malaltia; valoraven els símptomes, fins els més insignificants i estaven molt preocupats pel pragmatisme clínic. Molt influïts per la metafísica i dedicats exclusivament a la curació de l’individu, consideraven que la medicina era un art.

En canvi, l’organicisme tenia una influència clara de la cultura anglofrancesa. Era un corrent materialista, que creia en la localització de les malalties en l’òrgan malalt. Els que s’hi van adherir van cultivar especialment l’anatomia patològica i la fisiologia, i pretenien propugnar i practicar una profilaxi sanitària de la col·lectivitat. Creien que la medicina era una ciència i van esforçar-se a independitzar-la de la filosofia.

Recordem ara que a la medicina catalana va ser molt important la influència de la medicina francesa, i molt més a partir de l’època modernista. En canvi, en altres latituds esta-

tals va ser més fort l’ascendent germànic. Nosaltres dèiem *glucosa* i *glucogen* mentre que els altres preferien la grafia *glicos* i *glicogen*. La medicina catalana va tenir una especial vocació sintetitzadora dels nous coneixements i de la tecnologia que ens anava arribant des d’Europa. I vam aguditzar sobretot un sentit pragmàtic del l’exercici mèdic, que ha arribat fins als nostres dies. Una anècdota podria il·lustrar tot això: diu que, davant l’arribada d’una personalitat clínic madrilenya a casa nostra, per parlar de la patologia gastro-duodenal, Gallart va advertir als seus amics: “Ell us farà el discurs i jo us diré on és la llaga.

A l’esquerra, el Congrés de 1888 marca el tombant cap al predomini de l’organicisme en la medicina catalana (IMH).

A la dreta, el metge i polític B. Robert prenent el pols a Barcelona, (l’Esquella de la Torratxa 1899).

El 1868, dèiem, va ser l’any en què s’iniciava l’orientació positivista de la nostra medicina, és a dir, l’organicisme. Fonamentalment, això comportava no solament la llibertat d’investigació sinó la necessitat de fer-ne.

La Gloriosa va actuar com un estímul i va ser un punt de partida d’una nova medicina. Va commoure la nostra col·lectivitat mèdica i va possibilitar la projecció externa del treball dels nostres metges.

Examinem seguidament l’evolució de la nostra medicina a través de quatre punts fonamentals de referència: el periodisme mèdic, les institucions, els congressos i l’obra de la generació mèdica de 1888.

EL PERIODISME MÈDIC

El canvi es palesa, per exemple, en el camp del periodisme mèdic. Cal tenir en compte que des de la darrereria

del segle XVIII fins al 1868, s'havien publicat 38 revistes. Doncs bé: des de 1868 fins al 1900 se'n van publicar 115. És a dir, que en 32 anys es va quasi triplicar el nombre de títols de revistes que s'havien publicat en els més de 70 anys anteriors. I no solament en va augmentar el nombre, sinó també la qualitat i l'interès dels treballs publicats.

La primera revista d'importància i que cal recordar d'aquest període va ser *La Independència Médica*, que va dirigir Joan Giné i Partagàs i que continuava i accentuava el criteri positivista d'una altra revista anterior: *El Compilador Médico*. El títol *Independència* reflecteix l'esperit del seu director. No volia cap dependència religiosa, partidista, estatal o municipal i l'única dependència que acceptaria seria el criteri científic i universitari. Per això el número u de cada any sortia pel mes de setembre, en coincidència amb la inauguració del curs universitari. Es va publicar fins al 1904, és a dir, poc temps després de la mort del seu fundador.

En canvi, una altra revista que va morir amb la Revolució de 1868 va ser *Veritas*. La seva principal característica va ser que era escrita en llengua francesa i tenia com a finalitat combatre la medicina positivista europea. Va significar un fracàs ideològic del seu director, Letamentdi, però en canvi va ser precursora d'aquells que propugnen la necessitat d'exportar la nostra ciència a través d'una llengua universal.

El 1877 sortia *La Salud*, on destaca especialment la col·laboració de Gaspar Sentiñón, que va ser un dels introductors del l'anarquisme a Catalunya i que en aquesta revista era el responsable de la secció *Higiene del proletariado*.

El 1878 sortia la *Gaceta Médica de Cataluña*, que tres anys més tard havia de canviar el títol per *Gaceta Médica Catalana*. Aquesta revista és també molt representativa de l'època modernista. Sortia quinzenalment, gràcies a l'esforç del seu director Rafael Ro-

dríguez Méndez. Quanell va morir, la va dirigir Rosalí Rovira i Oliver fins al 1922. De totes les revistes anteriors a la Guerra Civil, va ser la de més llarga duració, i pertant representa el dipòsit cultural científic-mèdic més important que tenim a casa nostra. Actualment, pel que fa a continuïtat de publicació, tant els *Annals de l'Acadèmia* com *Medicina Clínica* l'han superat llargament.

En plena efervescència política i cultural, l'any 1879 s'iniciava la publicació d'*El Sentido Católico de las Ciencias Médicas*, "con censura y aprobación de la autoridad eclesiástica". No cal dir quina devia ser l'orientació dels seus redactors, que veien que el materialisme feia estralls entre les noves promocions mèdiques. Es va publicar fins a la darrerria de 1888, poc temps després del Congrés de Ciències Mèdiques celebrat a Barcelona amb motiu de l'Exposició Universal, que va assenyalar el triomf del iniciu del positivisme a la medicina catalana. Dintre de la mateixa línia, però, el 1889 sorgia *La Ciencia Médico-Escolástica*.

Hi ha encara moltes altres revistes, algunes de dirigides a l'ensenyament o a la consolidació de la higiene pública i d'altres que feien referència específica a la prostitució en les seves relacions amb la medicina, com *El Escrutador de la Higiene* (1883).

També és digne d'assenyalar-se el *Boletín de la Academia de Higiene*, de caràcter mensual i que es va publicar de 1893 a 1896. Precisament, els metges que constituïen l'Acadèmia d'Higiene van ser els que van organitzar el 1906 el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, on per primera vegada la llengua catalana va tenir la consideració d'oficial.

Però abans, el 1898, sortia *La Gynecologia Catalana*, que portava com a subtítol "Primera revista mèdica escrita en llengua catalana". Era dirigida per Jaume Queraltó. Van acusar els redactors de la revista de ser "bastards de patria, abortos de ciencia y espíritus enfermizos y misérrimos". La veritat, però, és que aquesta revista va ser la primera a deixar aflorar una aspiració del col·lectiu mèdic: la catalanització de la nostra medicina. Si bé va tenir duració molt curta, ja que no va arribar a l'any, aviat l'havien de continuar d'altres revistes en la utilització del nostre idioma: en algunes de bilingües com *Cataluña Médica* i *Revista Científica y Profesional*, o bé simplement en català, entre les quals cal recordar els *Annals de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques*. En aquest objectiu de catalanitzar la nostra literatura mèdica s'havia avançat molt.

LES INSTITUCIONS

Quan parlem de la creació de noves institucions i estructures que donessin suport a la medicina, cal referir-nos una vegada més a l'obra de Joan Giné i Partagàs. Aquest autor, autodidacte genial (com ell diu, "fill de mi mateix"), cal considerar-lo com a introductor i aclimatador dels coneixements mèdics positivistes de la medicina europea. Giné només tenia dues institucions en què poder recolzar-se quan es va proposar la nostra renovació científica. Una era la Facultat de Medicina, i l'altra, la Reial Acadèmia de Medicina. Sobre la Facultat ens diu que hi imperava encara l'hipocratism galènic amb influències clares de l'aristotelisme. És a dir que no solament estava del tot fossilitzada, sinó impermeabilitzada a les influències

externes. Encara el 1870 s'explicaven les assignatures exactament com s'havia fet uns 40 anys enrera. I es lamenta tot dient que aquells que volien aprendre histologia i fisiologia ho havien de fer privadament.

Per renovar els aires de la nostra Facultat de Medicina, va proposar que es fundessin càtedres d'histologia, anatomia patològica, història natural mèdica, física i química, ginecologia, embriologia i patologia infantil. En el fons, el que volia era ampliar la institució teòrica i fonamentar l'ensenyament pràctic obrint laboratoris químics i fent accessibles els manicomis als estudiants de medicina. També volia que tots els cadàvers paguessin la seva contribució a l'anatomia patològica, i també establir les bases per iniciar l'estudi de la fisiologia experimental.

Només rellegint aquest projecte serem prou conscients de les mancances d'aquella època, de l'enorme tasca a fer que aquella invitació de Giné representava. Possiblement, si hagués fet càlculs econòmics sobre el que aquell programa significava, tots s'haurien quedat esborronats. Però moltes vegades la docència i la investigació són possibles fins i tot sense un suficient suport econòmic. El que sí que és fonamental és la il·lusió i l'entu-

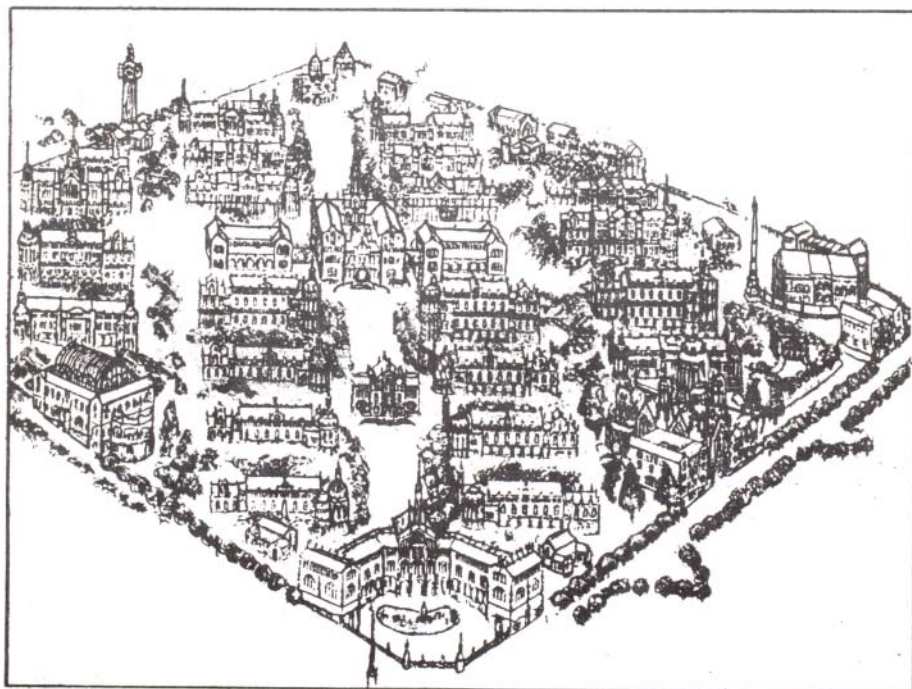
siasme, la convicció en el que s'ha de fer i, per damunt de tot, la voluntat de fer-ho. Per això, Giné, predicant amb l'exemple, va constituir una "càtedra" lliure de frenopatia al manicomi de Nova Betlem i dissertava "al peu d'un roure que feia de dosser al mestre i estenia una ombra per damunt dels oients". Va fer, doncs, com més de 2.000 anys enrera havia fet Hipòcrates a l'illa de Kos. Giner dedicava a aquestes classes a l'aire lliure els diumenges i d'altres dies festius. L'esperit crític, polemista i corrosiu del doctor Giné va crear-li tants enemics com amics. Perquè hem de precisar que, encara a les darreries del segle passat, hi havia professors que anatemitzaven tots els que gosaven passar pel sedàs crític i experimental els aforismes hipocràtico-galènics.

També ens dona el seu punt de vista sobre les acadèmies, referint-se a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Creu que és d'esperit conservador, poc amiga del progrés i ancorada en els temps pretèrits. Un centre, segons ell, només apte per als llüiments personals i on l'elogi servil o hipotecat estava a l'ordre del dia. Allí només es parlava de temes vulgars, sense transcendència, però sempre alternant-hi elogis mutus. Davant d'aquesta situació es va decidir crear noves institucions, fonamentalment

dues: l'Institut Mèdic de Barcelona i la nova Facultat de Medicina.

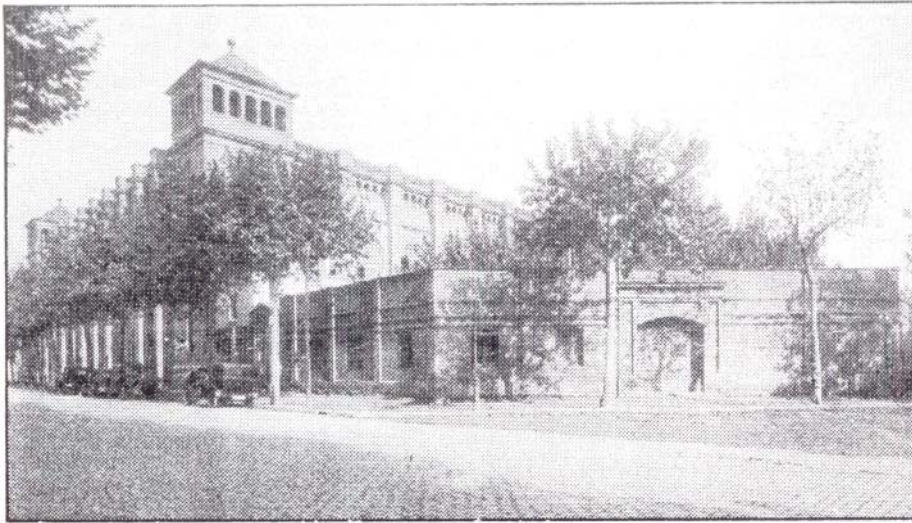
Giné i Partagàs, endut pelseu entusiasme i per la fe en la joventut escolar, va encarregar als seus alumnes Josep Crous i Eusebi Martí que busquessin altres companys per formar una societat que estimulés els estudis anatòmics. Contra l'opinió d'alguns, que creien que els estudiants només es mobilitzaven darrera d'una nota, van ser moltíssims els que s'hi van apuntar. Aquesta societat estudiantil es va transformar en l'Institut Mèdic, que va ser el primer intent seriós de crear una Facultat autònoma. Va estimular professors i alumnes a superar-se en el terreny científic. A través d'aquest institut es van introduir les noves concepcions científiques -podríem dir la nova medicina- a casa nostra. Des d'aquesta institució es va commoure el pensament tradicional de la Facultat, que tan impermeable s'havia mostrat als nous aires científics i tecnològics d'Europa. Va ser un revulsiu que va trobar en l'ensenyament lliure el complement que li feia falta.

L'Institut estava protegit econòmicament per l'Ajuntament de Barcelona i per les quotes dels socis. Hi havia càtedres lliures, algunes de regentades per professors que també explicaven a la Facultat. Aproximadament la tercera part dels alumnes matriculats a la Facultat oficial també assistien a les classes de l'Institut. Aquests alumnes van ser els que es van convertir en l'élite dirigent de la medicina positivista catalana. L'Institut sempre va estimular els alumnes per produir treballs científics.

A la pàgina anterior,
Pavellons de l'hospital de Sant Pau, a
Barcelona, de Lluís Domènech i
Montaner.

A l'esquerra, Projecte de l'hospital de
Sant Pau.

Si bé en teoria l'Institut va tenir pocs enemics, en la pràctica va trobar dificultats creixents. En primer lloc es va voler que el que pagaven els alumnes fos recaptat per l'Estat. D'altra banda, aquests alumnes havien de fer una espècie de revàlida a l'escola oficial, i això inutilitzava l'autoritat i la categoria de les escoles lliures. Amés a més, els títols adquirits a l'Institut no habilitaven per a l'exercici de la professió. Si tot això encara no fos prou, va sortir un decret segons el qual havien de ser dos professors oficials els qui, juntament amb un de lliure, examinessin els alumnes de l'Institut.

Amb totes aquestes mesures es va anar ofegant a poc a poc aquella notable empresa que va significar l'Institut, tant per com va obrir la ciència mèdica al progrés i a la crítica constant, com per la catalanitat que respirava. Si l'Institut va ser una obra escapçada, s'havia de fer una altra institució amb més continuïtat: l'Hospital Clínic, on s'han format tantes generacions mèdiques catalanes.

La Facultat de Medicina utilitzava per a l'ensenyament pràctic les sales de l'Hospital de la Santa Creu del carrer del Carme. A la darreria del segle passat, l'administració d'aquest hospital estava en mans eclesiàstiques i municipals, i els metges eren servidors de l'administració. La supeditació condicionava l'exercici mèdic. Les polèmiques entrel'administració i el cos mèdic eren constants. Per exemple, els malalts afectats de malal-

ties dels òrgans gènito-urinaris sofrien certes privacions, -com era la d'aixecar-se i passejar per la sala- de què estaven exempts els que patien altres mals. Semblava com si es volgués castigar els que, quan van pecar, havien contret alguna malaltia. També els nadons eren separats de les mares solteres, encara que aquestes estiguessin disposades a alletar-los.

És per això que durant l'època del modernisme es va pensar en la necessitat de construir un nou hospital que només estigués preocupat per la ciència, en què únicament el rigor mèdic positivista establís les pautes higiènic-sanitàries a seguir: un hospital secularitzat i amb més preocupacions científiques que místiques.

De fet, el projecte d'aquest nou hospital ja es manifesta poc després de la Revolució de 1868. I els seus propugnadors ho fan amb tanta vehemència que ens diuen que, davant el dilema que Barcelona tingués un hospital com aquell de la Santa Creu que aleshores tenia, o que no en tingués cap, preferien aquesta segona opció.

Naturalment que tampoc a aquell antic Hospital de la Santa Creu no li van manca defensors. El defensava aquell grup que només és actiu quan es tracta de conservar, i que veia en aquell centre totalment obsolet una bona representació nosocomial de Barcelona. Però era evident que les idees arquitectòniques hospitalàries europees anaven totalment en un altre

sentit. Calia un hospital més espaiós, amb més aire circulant, més assolellat i fora de la ciutat vella. La lluita entre els defensors del vell hospital i els que propugnaven construir-ne un de nou va ser aferrissada. Les primeres promeses oficials sobre la construcció del nou hospital es van fer el 1882. Es va nomenar una comissió integrada per Giné, Bonet, Rull i Robert. Sembla que la primera pedra es va col·locar el 1888. Però no hi va haver continuïtat.

Durant el curs 1892-1893 hi van haver greus aldarulls estudiantils després d'una confrontació entre l'administració de l'hospital i el cos mèdic, que en aquest cas estava representat pel nou catedràtic de pediatria, Martínez Vargas. L'hospital havia negat els seus petits malalts al nou professor. Això va motivar la dimissió del degà Carlos de Silón, que ja era vell i sense energies. El va succeir Joan Giné, que va saber aprofitar aquell conflicte per intentar activar una altra vegada la construcció del nou hospital: les obres es van iniciar el 25 de juny de 1895. A la seva arquitectura se li va donar un aire fabril.

Quan el 1903 moria Giné, les seves despulles van ser vetllades davant de l'escal principal d'aquella nova facultat encara en construcció.

La inauguració oficial va tenir lloc l'1 d'octubre de 1906 i la definitiva posada en marxa -és a dir, amb els serveis implantats-, el cap d'any de 1907.

Aquest hospital, encara avui en vigorosa activitat, el devem al esforç i la clarividència dels metges modernistes. Ha constituït una preuada herència d'una època de canvis, però, sobretot, va saber construir una sòlida infraestructura que va donar empenya a la nostra medicina.

Encara hi ha una altra institució netament vinculada amb el moviment modernista: l'Acadèmia de Ciències Mèdiques.

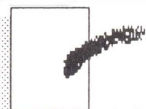
L'impuls inicial el van donar un grup d'estudiants. Aquí també tenim el comentari crític de Giné, que ens parla

d'aquestes reunions. Diu que els cadàvers no s'aprofitaven per a l'anatomia patològica. I va ser per això que uns quants estudiants van formar "un petit museu, en un lloc modest, que anomenen Laboratori, que amb el temps pot arribar a ser una gran cosa". I segueix dient que qui vulgui ser testimoni de la laboriositat d'aquella joventut només cal que visiti aquell rusc humil de la medicina escolar on s'agermana la sobrietat amb el sentit experimental. Es referia, com sabem, a aquell laboratori que es va establir en el domicili del futur del doctor Cardenal, situat al carrer Riera Baixa núm. 12, fundat l'any 1872. Més tard, per l'octubre de 1876, es fundava l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Barcelona, creada per 31 llicenciats en medicina, farmàcia i ciències. La fusió entre el Laboratori i l'Acadèmia - que tenien objectius comuns - es va fer la vigília de la Mare de Déu de Montserrat de 1878.

Penso que no cal ponderar la decisiva influència que ha tingut en la nostra medicina l'Acadèmia i Laboratori

de Ciències Mèdiques. Però sí que cal dir que va omplir un buit. Si hagués existit una Reial Acadèmia prou vital i eficaç, la de Ciències Mèdiques no hauria existit, perquè no hauria estat necessari fundar-la. El desenvolupament que ha tingut ulteriorment ha justificat plenament la necessitat del seu naixement.

Les dues acadèmies han seguit una trajectòria diferent, però el que ha de ser una acadèmia viva i més estretament vinculada amb la societat ho ha marcat molt més la de Ciències Mèdiques. Tanmateix, hem de reconèixer que entre les dues acadèmies sempre ha existit una bona relació, i

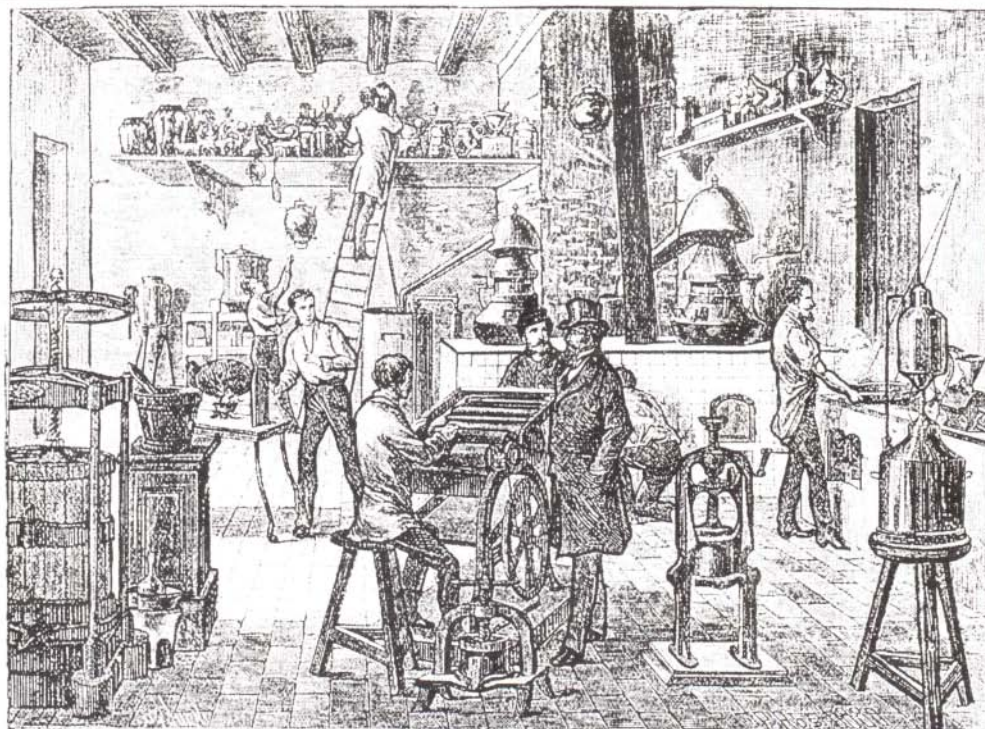

A la pàgina anterior, el laboratori municipal, un servei de salut pública a la Barcelona d'aquella època (IMH).

A baix, anunci d'un laboratori farmacèutic barceloní del XIX

potser finalment hi ha hagut una divisió de funcions. La Reial Acadèmia s'ha convertit més en un centre consultiu i supervisor i en canvi l'Acadèmia de Ciències Mèdiques ha demostrat més inquietud i ha sabut representar un motor de treball i dinamisme.

Una altra institució encara no prou coneguda va ser l'Ateneu d'Alumnes Interns de la Facultat de Medicina. Va ser fundat el 1880 per despertar l'esperit de treball i de dedicació al progrés de la medicina entre els estudiants. En aquesta organització, s'hi feien reunions científiques, obertes a la discussió pública, en què es presentaven els problemes i casos clínics més interessants i exemplificadors de tots els que havien estat ingressats a l'hospital. Fins i tot, a partir de 1882, aquesta associació va publicar un *Butlletí* on també hi escrivien els professors. En definitiva, va ser un punt de confluència entre estudiants i professors, on els joves adquirien l'hàbit de la dialèctica clínica, que tan bons resultats havia de donar posteriorment.

LABORATORIO DEL DR. COMABELLA

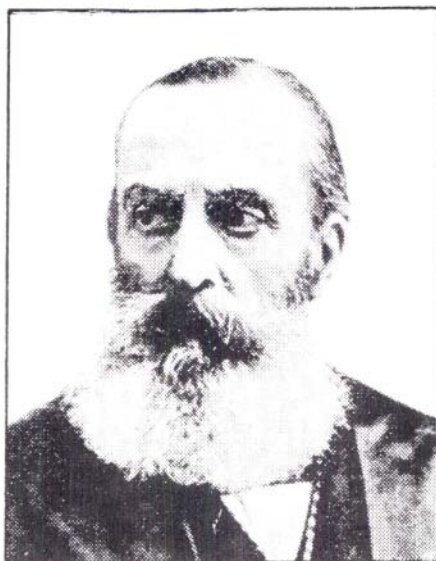
Calle del Carmen, núm. 23.

ELS CONGRESSOS

Remarquem, per altra part, que l'època modernista assenyalava el moment en què els metges, com a corporació oficial, no solament testimonien una situació social refractària als progressos de la higiene pública, sinó que participen activament per millorar-la i poder disminuir la patologia deguda a les diferències socials. Tenen, a més a més de bons coneixements mèdics, una visió global que condiciona tant la seva actitud personal com la professional. Són els metges que intenten sensibilitzar els seus contemporanis exposant els problemes, i que hi apunten solucions tot creant un clima polític-social per resoldre'ls. Així, per exemple, es crea la Lliga Sanitària de Barcelona, que tenia com a missió l'estudi, des d'un punt de vista sanitari, de qualsevol conflicte social. Ells consideraven que darrera de qualsevol problema social hi havia un problema mèdic. Van donar a la medicina una dimensió global. Estaven convençuts que no n'hi havia prou amb estudiar la vida, la malaltia i la mort. Calia fer un estudi integral de l'activitat humana, ja que si es feia una bona anàlisi, es veia clar que qualsevol de les activitats humanes té un aspecte sanitari que cal estudiar, dominar o corregir. Ells creien que perquè la terapèutica tingui eficàcia cal estudiar el cas clínic i el seu context.

Hi ha un altre aspecte en què també som deutors de l'època modernista: em refereixo a l'inici de l'organització d'assemblees o congressos científics.

Cronològicament, el primer va ser el Congrés de Psiquiatria de 1883, celebrat a Nova Betlem. El va organitzar Giné i Partagàs, ajudat per Galceran Granés i Rodríguez Méndez. Modestament li van posar el nom de Certamen Frenopàtic. Però cal subratllar, com ho fa Jacint Corbella quan es refereix a aquest certamen, que "és un fet cabdal en la història de la medicina catalana del segle XIX, perquè és el primer congrés que es fa aquí, i és un precursor del gran Congrés de 1888".

La pujada del nivell científic-mèdic català i la cristallització de l'obra del modernisme, van coincidir amb una expansió de més volada, demogràfica, econòmica, industrial i fins i tot política, que va portar la nostra societat cap a l'Exposició Universal i, dintre d'aquesta exposició, i com una manifestació cultural més, es va celebrar a Barcelona el gran Congrés de Ciències Mèdiques, que marca el tombant cap al predomini de l'organicisme.

L'organització d'aquest congrés es deu principalment a Rafael Rodríguez Méndez, que anys enrera havia col·laborat amb el Laboratori.

El Congrés de 1888 representa també la primera gran reunió general de medicina que es va celebrar a Catalunya. Va tenir lloc entre els dies 9 i 15 de setembre de 1888, gràcies a la iniciativa i la subvenció del Consell General de l'Exposició de Barcelona. Aquest congrés -cal insistir-hi- és extraordinàriament significatiu en la història de la medicina catalana, perquè és una data clau. Rodríguez Méndez va ser, com hem dit, un dels motors d'aquest certamen des del seu lloc de secretari general. Les actes, parcials, constitueixen un volum de més de mil pàgines.

En estricte rigor no hauríem de parlar del congrés, sinó dels congressos, ja que van celebrar-se paral·lelament el congrés de medicina i el de

farmàcia. La iniciativa del congrés la va prendre pel maig de 1887 una comissió formada per Pere Esquedo, Góngora, Robert, Tuñón, Rodríguez Méndez i l'enginyer Garcia Faria. El president del congrés va ser Joan Rull i Xuriach, que en aquell moment ocupava el deganat de medicina.

La participació va ser massiva i, encara que el llibre d'actes publicat no ens en fa una transcripció íntegra i textual, s'endevina que les discussions van ser molt vives i en alguns moments van aconseguir un abrandament molt pròxim a la violència. Però el fet que tots fossin universitaris va fer que la tolerància i el respecte s'imposessin finalment. Per nosaltres aquest congrés també té unes connotacions que ens el fan molt agradable, ja que allí va néixer la consciència de l'existència de la medicina catalana. Lluís Comenge hi va presentar una Carta geogràfica-històrica de la medicina catalana, que pot considerar-se el punt inicial de la nostra petita història.

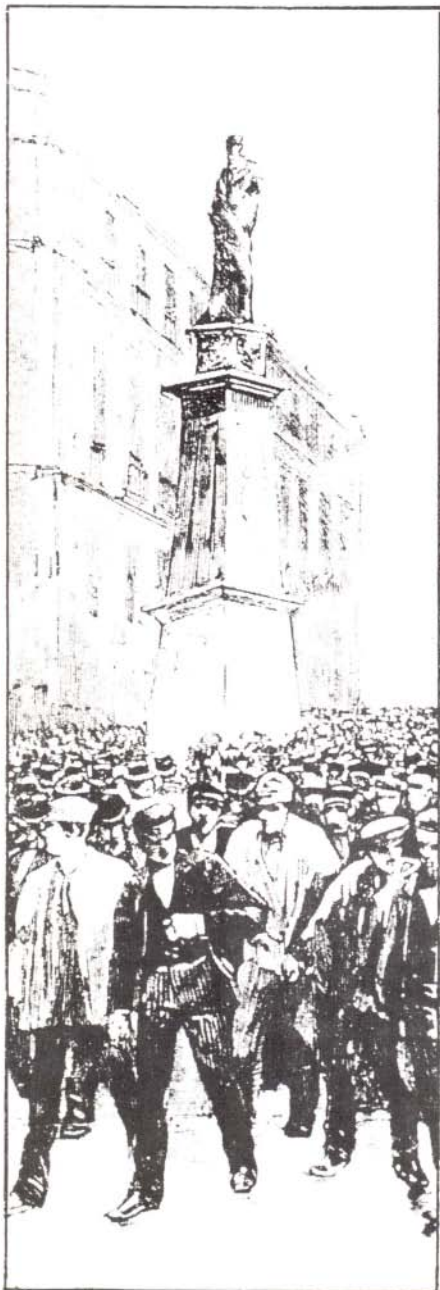
ELS HOMES

Tot això ens porta a parlar dels homes, a estudiar el que Jacint Corbella ha anomenat amb encertada definició "la generació del 88".

El grup estava constituït per les persones que van ser el motor dels canvis i que van permetre que arrellessin d'acord amb la nostra manera de veure els problemes mèdics, persones que van crear estructures i revistes -algunes de les quals ja hem citat-, i que van fer una tasca d'importació de coneixements de primer ordre, fent anar gent a fora per aprendre noves especialitats o per fer pujar el nivell de les altres.

Entre les figures d'aquesta generació mèdica cal citar en primer lloc Joan Giné i Partagàs, de qui ja hem perfilat alguns aspectes en relació amb la seva obra. Altres membres d'aquesta generació són Bartomeu Robert, Rafael Rodríguez Méndez, Francesc Sunyer i Capdevila, Gaspar Sentiñón i Ignasi Valentí i Vivó.

Bartomeu Robert és sense cap discussió el metge clínic de més anomenada cap als anys de final de segle. Va ser un gran mestre, i va contribuir a formar una gran quantitat de bons metges. Va tenir una activitat important com a motor de l'època. Ell, juntament amb Giné, va traduir la *Patologia cel·lular* de Virchow. Va tenir una activitat política destacada i molt compromesa. Va defensar apassionadament la personalitat catalana, principalment als Congrés dels Diputats, de què va ser membre, havent estat inclòs en una candidatura famosa. També va ser alcalde de Barcelona i va intervenir activament en l'episodi

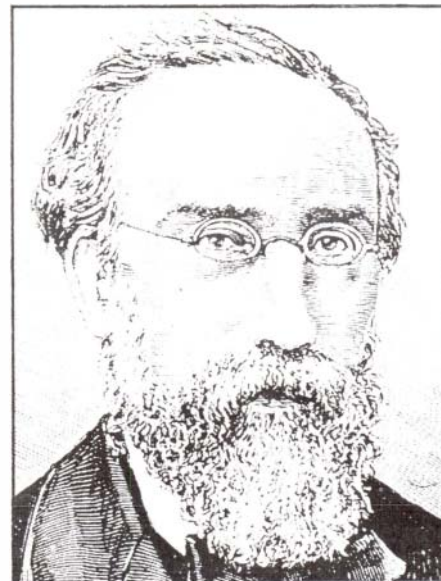

del tancament de caixes, sent un dels caps de la Lliga.

Un aspecte encara no prou conegut de Robert és la seva activitat periodística no estrictament clínic. Va col·laborar a *La Vanguardia*, on feia una recensió acurada dels congressos a què assistia, molt especialment als de Berlín i Moscou, i en el mateix diari fa una sèrie d'articles on estudia l'evolució de la medicina del segle XIX.

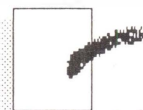
Un altre personatge és Francesc Sunyer i Capdevila. El seu germà també es deia Francesc i també era metge, i això ha estat motiu de múltiples confusions entre les activitats dels dos germans. Ens referim al Francesc major (l'anomenem així per diferenciar-lo del Francesc menor). El gran va ser una persona de vida inquietíssima, que en el camp de la medicina va tenir un rendiment molt per sota de la seva vàlua personal, a causa d'un conjunt de fets que el van dur a apartar-se de la vida mèdica. De mentalitat molt revolucionària i d'opinions radicals, va arribar a ser ministre d'Ultramar durant un temps, l'any 1873, en l'època de la Primera República. Quan va caure el règim, es va estar un temps a Madrid; després se'n va anar a Figueres i ben aviat es va traslladar a Roses, on de fet es va recloure voluntàriament.

Rafael Rodríguez Méndez era de Granada, però va venir molt jove com a catedràtic d'higiene. Va ser el més metòdic i el que va desenvolupar una activitat més regular i continuada. Va crear amb el seu esforç personal la *Gaceta Médica Catalana* que, com ja he dit, va ser la revista de més durada i més ben orientada científicament del seu temps a casa nostra. La seva obra escrita és ingent. En aquest sentit, és un dels més actius i profunds dels publicistes mèdics. Va ser un dels iniciadors de l'estudi de l'estadística demogràfico-sanitària de Catalunya, a què va dedicar una secció a la seva revista a partir de 1879. Va fer també una tasca psiquiàtrica important essent director del manicomí de Sant Boi, en un moment particularment difícil per a aquest centre, el 1878. Va

publicar aleshores algun treball en la segona època de la revista *La Razón de la Sinrazón*.

Li va costar comprendre la realitat política catalana. Així, per exemple, quan Lluís Comenge va parlar a la Reial Acadèmia sobre la història de la medicina catalana, va negar l'existència de la medicina catalana, de què ell mateix era un dels protagonistes. Més tard va saber rectificar i encara que va tenir algunes topades amb el nacionalisme català, cap al final de la seva vida es va fer soci i col·laborador dels congressos de metges de llengua catalana. Va ser també rector de la

A la pàgina anterior, Josep de Letamendi (1828-1897), metge i escriptor. Seguidor del vitalisme, va combatre l'organicisme i el positivisme com a corrents ascendents en la medicina catalana a partir de la Revolució de 1868 (IEC). A dalt, Francesc Pi i Margall (1824-1901), la figura més notable de la fracassada revolució democràtica del XIX. A baix, manifestació del Primer de Maig de 1890 a Barcelona. Les diverses tendències del moviment obrer van contribuir a popularitzar la ciència.

A la pàgina següent, la passa de grip de l'any 1909 en una vinyeta del setmanari satíric *Papitu*.

Universitat de Barcelona des del novembre de 1901 a l'agost de 1905. Va substituir en el rectorat Garriga Nogués, que havia estat destituït pel ministre, el comte de Romanones, per les seves manifestacions contràries al govern i a la força pública, en un moment d'intranquil·litat universitària i social. La presa de possessió del càrrec de Rodríguez Méndez va anar acompanyada d'alguns aldarulls. La seva obra com a rector estarà sempre vinculada amb les Conferències d'Extensió Universitària. Amb una visió que alguns han jutjat paternalista, va dir que ja que els obrers no anaven a la universitat, la universitat aniria a veure els obrers. Així es van planificar una sèrie de conferències que els professors universitaris donaven als ateneus obrers els diumenges i els altres dies de festa. També va presidir la Segona Assemblea Universitària del gener de 1905. Finalment, havent estat candidat republicà, va ser elegit diputat.

Gaspar Sentiñón i Cerdaña va ser el més intensament revolucionari dels membres de la generació del 88. Sembla que no va obtenir el títol de metge, però no hi ha cap dubte que sabia medicina i que tractava malalts. Va néixer a Barcelona el 1835. Va estar molts anys per Alemanya, Àustria, Rússia i Suïssa. Era un gran poliglòt, i tenia uns coneixements lingüístics extraordinaris. Quan hi va haver a Ginebra el congrés anarquista de 1869, ell hi era per representar els obrers espanyols; mantenia una bona relació amb Bakunin. Tomat a Barcelona, va tenir una activitat de conspirador que el va portar a ser empresonat uns mesos al castell de Montjuïc. Després es va retirar uns anys de la política. Mentrestant havia fet una bona tasca com a traductor i sensibilitzador. A ell es deuen una munió de petites referències bibliogràfiques de les revistes mèdiques europees. Uns anys més tard va tornar a col·laborar en publicacions àcrates. La seva figura va acabar una mica mitificada pels militants de l'anarquisme. Anselmo Lorenzo diu d'ell que "pel seu aspecte venerable sembla com la personificació de la idea". Va ser, de fet, un home

una mica carregat de misteri. La seva figura ha estat esborradissa; no volia que se sabés res d'ell. Va morir pel desembre de l'any 1902, el mateix any que va morir Robert, i dos mesos abans del traspàs de Joan Giné i Partagàs.

Ignasi Valentí i Vivó és un altre membre destacat d'aquesta generació del 88. Va ser un professor lliure de fisiologia a l'Institut Mèdic de Barcelona. Després, i des del 1872, va ser catedràtic de medicina legal i va regentar la càtedra durant més de quaranta anys. Va estar molt preocupat per les qüestions socials. Republicà i lliurepensador, en alguns dels seus escrits hi ha una defensa apassionada del socialisme, amb una visió del seu temps. La seva obra ha estat estudiada per Jacint Corbella, que considera que el text de toxicologia de Valentí i Vivó va ser de nivell europeu. Va col·laborar molt activament en les tasques d'extensió universitària, especialment a l'Ateneu de Sant Andreu. Va estudiar molts aspectes de l'antropologia mèdica i jurídica i es va interessar per la transcendència social de les qüestions mèdiques. La seva obra escrita és molt vasta.

En aquesta revisió del pensament mèdic català de les darreries del segle XIX, també el letamendisme hi té, per dret propi, el seu lloc. Josep de Letamendi era una personalitat plena de valor que va adoptar una posició que no semblava que fos la més adequada

per al seu temps. Si se'l té en compte des d'un punt de vista estrictament vitalista, se'l pot considerar com un gran reformador, de mentalitat brillant, amb un gran poder d'anàlisi i de captació que fa reviure alguns aspectes oblidats de l'hipocratism. Era un home d'expressió eloqüent i apassionada. Les arrels del vitalisme de Letamendi no s'han de buscar en les influències de Montpeller, ni tan sols de Stahl, sinó que vénen directament de l'obra hipocràtica. Valorat així, es comprèn que hagi tingut en el seu temps, i encara ara, defensors apassionats. Però si se'l valora des d'un punt de vista organicismista que va ser, en definitiva, la via per on va anar la medicina-, tot i reconeixent el seu valor personal, es veu que té una posició totalment contra els corrents del seu temps i que en tot cas va contribuir a posar un fre en la línia per on anava aleshores el progrés. Valorat en conjunt dintre la seva època, el judici ha de ser, doncs, negatiu, perquè va dificultar que poguéssim seguir els corrents que venien aleshores d'Europa. Com que tenia una gran capacitat d'interès per qüestions molt diverses, és possible de trobar en la seva obra alguns punts que cal esmentar i corregir des d'un punt de vista històric.

En resum, s'ha de subratllar una vegada més que el modernisme ens va deixar una gran herència perquè va fominar els materials bàsics de la nova medicina catalana.

Després del modernisme vindrà la medicina noucentista. En el nou període dominarà una ideologia en la qual els punts més importants seran una orientació científista, una voluntat de consolidar el nivell propi, de començar a sortir com a grup a l'exterior, de formar deixebles en el mètode experimental, de rebutjar dogmatismes esterilitzants i de fer que Catalunya assolís altra vegada un lloc en el món científic europeu. ■

Josep M. Calbet i Camarasa

és professor d'Història de la Medicina a la Universitat de Barcelona.